

ไตรภูมิิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง

พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไทย

ฉบับตรวจสอบชำระใหม่

กรมศิลปากรจัดพิมพ์

เนื่องในการประชุมสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วงในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสีไทย

วันที่ ๑๙-๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๖ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ

๑ ธันวาคม ๕๖
๑๔

ไตรภูมิิกถา
หรือ
ไตรภูมิพระร่วง

พระราชนิพนธ์
พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไทย
ฉบับตรวจสอบชำระใหม่

กรมศิลปากรจัดพิมพ์
เนื่องในการประชุมสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง
ในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสี้อไทย
วันที่ ๑๙-๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๖
ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ

สารบัญ

คำนำ

คำชี้แจง

พระราชประวัติองค์นิพนธ์

คาถานมัสการ - บานแพนง

อาัมภพจน์

๑. ปฐมกัณฑ์ : นรกกุมิ (อบายกุมิ - กามกุมิ)

นรกกุมิ

นรกกุมิ

โลกันตนรกกุมิ

มหาอวิจันนรกกุมิ

๒. ทุตติยกัณฑ์ : ติจจณานกุมิ (อบายกุมิ - กามกุมิ)

๓. ตติยกัณฑ์ : เปตตกุมิ (อบายกุมิ - กามกุมิ)

๔. จตุตถกัณฑ์ : (อบายกุมิ - กามกุมิ)

๕. ปัญจกัณฑ์ : (สัคคตกุมิ - กามกุมิ)

โยนิ ๔

ประเภทมนุษย์ - สี่แผ่นดิน

มหาจักรพรรดิราช

จักรธัตนะ

หัตถธัตนะ

อศวธัตนะ

มณีธัตนะ

อิตถธัตนะ

คหปติธัตนะ

ปณินายกธัตนะ

พระเจ้าอโศกมหาราช (จุลจักรพรรดิราช)

โชติเศรษฐี

บุญกิริยาวัตถุ

ขลามพชโยนิ

๑

๓

๖

๙

๑๒

๑๔

๒๐

๒๑

๒๗

๓๔

๓๔

๓๔

๔๒

๔๙

๕๐

๖๓

๖๕

๖๖

๖๗

๖๘

๗๐

๗๒

๘๒

๘๙

๙๑

อุปปาติกโยนิ	๙๒
อันทชโยนิ	๙๔
สังเสทชโยนิ	๙๕
เหตุมรณะ ๔	๙๖
๖. ฉัฏฐกัณฑ์ : ฌกามาพจรภูมิ (สัคติภูมิ - กามภูมิ)	๙๘
จาตุมหาราชिकासวรรค์	๙๘
ดาวดึงษาสวรรค์	๑๐๐
ยามาสวรรค์	๑๑๑
ดุสิตาสวรรค์	๑๑๑
นิมมานรดีสวรรค์	๑๑๑
ปรนิมิตวสวัตดีสวรรค์	๑๑๒
๗. สัตตมกัณฑ์ : รูปาวจรภูมิ (สัคติภูมิ - รูปภูมิ)	๑๑๔
รูปพรหม ๑๖ ชั้น	๑๑๔
๘. อัฏฐมกัณฑ์ : อรูปาวจรภูมิ (สัคติภูมิ - อรูปภูมิ)	๑๑๕
อรุปรพรหม ๔ ชั้น	๑๑๕
ฉัพพรรณรังสี	๑๒๑
๙. นวมกัณฑ์ : อวินิโภาครูป	๑๒๔
อนิจจลักษณะ	๑๒๔
ภูเขและแม่น้ำ	๑๒๖
พระอาทิตย์ - พระจันทร์ - นวเคราะห์ - ดารากร	๑๒๘
ชมพูทวีป - ป่าหิมพานต์	๑๓๓
๑๐. ทศมกัณฑ์ : โอกาสมหากาลปสุญญตา -	๑๓๕
กัลปวินาศและอุบัติ	๑๔๓
น้ำประลัยกัลป์	๑๔๕
๑๑. เอกาทศมกัณฑ์ : นิพพานกถา	๑๔๕
วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน	๑๕๑
อวสานพจน์	๑๕๖
ภาคผนวก	
คำโบราณ สำนวนโวหารในไตรภูมิกถา (ไตรภูมิพระร่วง)	๑๖๑
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๑๘๒

อันว่าแผ่นดินอุดตกรูทวิปเป็น ๔ เหลี่ยม โดยรีแลกกว้างได้เท่ากันได้ ๘,๐๐๐ โยชน์ ผูกอนันเกิดในแผ่นดินนั้นมีหน้าดั่งแผ่นดินนั้นแล

อันว่าแผ่นดินในบุพพิเททวิป โดยกว้างได้ ๘,๐๐๐ โยชน์ แลกถมดั่งเดือนเพ็ญ-
บุรณ ผูกอนันเกิดในแผ่นดินนั้นแล มีหน้าดั่งแผ่นดินนั้นแล

อันว่าแผ่นดินกิติ แม่น้ำกิติ ผูกไม้ไผ่อันมีพรรณใหญ่แลสูงงามดั่งกล่าวมานี้แล อันว่าหา-
จิต แลหาชีวิตบิได้ดั่งนี้กิติ เท่าว่ามีแต่อวินิโกกรูป ๘ อัน คือ ปฐวี อาปะ เตชะ วายะ วัณณะ
คันธะ รสะ โอชา ก็ยังว่าถึงที่อันรู้ฉิบหาย บ่หอนตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้เลย อย่าว่าแก่ฝูงสัตว์อันมี
จิตแลว่าจะตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้เลยแล ดูกรสัปบุรุษทั้งหลาย เร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสขาร
สุภภาพนี้ แลระลึกตรึงเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตาทกวนาเอาอาตมไปสู่อมตยมหา-
นครนิพพานนั้น อันปราศจากทุกข์ ปราศจากโศก ปราศจากโรคมัย บ่มีไข้ บ่มีเจ็บ แลมิรู้ถ้ามิรู้
แก่ บ่มีรู้ตาย บ่มีรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้ จอดที่นิพพานอันสนุกนี้สุขสาคนตียืนยงหมั่นคงตรง
เที่ยงแต่สถานนิพพานนี้ดีเหลือทุกเมื่อแล

กล่าวถึงอวินิโกกรูปอันเป็นนวมกัณฑ์โดยสังเขปเท่านี้แล

๑๐. ทลสมกัณฑ์

โอกาสมหากัลปบุญญตา - กัลปวินาศและอุบัติ

แต่ผูกอนันมีจิตแลมีชีวิตอันเกิดในภูมิทั้ง ๓๑ ชั้นทั้งนี้มีเที่ยง ย่อมฉิบหายด้วยมัตยราช หาก
กระทำให้หายไ้ อันว่าสิ่งทั้งหลายอันที่มีแต่รูปแลแล้วหาจิตมิได้ อันมีในภูมิ ๑๒ ชั้นแห่งนี้ เท่าวันไว้แต่
อสัญญีสัตว์ขึ้นไปเบื้องบนแล อันว่าที่ต่ำแต่อสัญญีสัตว์ลงมาหาเรานี้มีอาทิ คือพระสุเมรุราชย่อมรู้ฉิบหาย
ไปด้วยไฟด้วยน้ำด้วยลม หากกระทำให้ฉิบหายเสียได้แลเมื่อว่าไฟจะมาไหม้กลับนี้แล มีดังฤๅบั้งสิ้น ?
อันว่าไฟไหม้แลล้างให้ฉิบหายเสียนั้นมี ๓ จำพวกแล จำพวกหนึ่งเพื่อไฟ จำพวกหนึ่งเพื่อน้ำ จำพวก
หนึ่งเพื่อลม แลไฟหากมาล้างมากกว่าน้ำแลลม ไฟมล้าง ๗ คาบ น้ำจึงมล้างคาบ ๑ ไฟมล้าง ๗
คาบแล้ว น้ำจึงมาล้างคาบ ๑ แล้ว โดยอันดับดั่งนั้น แต่ไฟมล้าง ๑๖ คาบ แต่น้ำมล้าง ๘ คาบ ทั้งนั้น
เป็น ๖๔ คาบ จึง (ลม) มล้างคาบ ๑ เมื่อว่าไฟมาล้างมากกว่าน้ำ น้ำมล้างมากกว่าลมเพื่อดั่งนั้น

สตตตตตคคินา วารา

จตุสฏฐิ ยทา ปุณฺณ

อคฺคิ อาภสฺสรา เหฏฺฐา

เวหปผลาโต เวเตน

อฏฺฐเม อฏฺฐโมทกา

เอโก วายูวาโร ลียา

อาเปน สุภกิณฺหโต

เอว โลโก วินสฺสติ(๑)

(๑) ดู อภิธมมตฺตวิภาวินี หน้า ๑๖๒

เมื่อว่าไฟมล้างกามภูมิทั้ง ๑๑ ชั้นแลล้างรูปภูมิ เมื่อพรหมอันเป็นปฐมฌาน ๓ ชั้น
คือว่าชั้นพรหมปาริสุทธิฯ แลพรหมปโรหิตาแลมหาพรหม จึงผสมภูมิอันไฟไหม้ได้ ๑๔ ชั้นไฟจึง
ไหม้ เมื่อน้ำมล้างนั้นแล่มล้างกามภูมิ ๑๑ ชั้น มล้างภูมิพรหมอันเป็นปฐมฌาน ๓ ชั้นแล แลล้าง
รูปภูมิพรหมอันเป็นทุติยฌาน ๓ ชั้น คือปริตตภาฯ แลอัปมาณภาฯ แลอาภัสสราฯ ผสมภูมิอันน้ำถ้วม
ได้ ๑๗ ชั้นจึงอย่า เมื่อว่าลมแล่มล้างกามภูมิทั้ง ๑๑ ชั้น มล้างรูปภูมิเมืองพรหมอันเป็นปฐมฌาน ๓
มล้างรูป ภูมิเมืองพรหมอันเป็นทุติยฌาน ๓ ชั้น มล้างรูปภูมิเมืองพรหมนั้น คือตติยฌาน ๓
ชั้น คือปริตตสุภาฯ แลอัปมาณสุภาฯ แลสุภิกิณฬาฯ ลมจึงอย่าพัดแล แต่นั้นบ่มีอาจพัดถึงจตุตถฌานภูมิ
ได้ ผสมแต่ลมมล้างได้ ๒๐ ชั้น เมื่อมล้างมี ๓ ประการ เพื่อดังนี้แล เมื่อว่าไฟแลไหม้ก็กลับแล
ไหม้ผู้คนทั้งหลายผู้กระทำบาปด้วยกาย ผู้กระทำบาปด้วยปาก ผู้กระทำบาปด้วยใจ แลมีรู้
บุญ แลธรรมเลยสักอัน แลมีรู้จักบิดาแลมาดา แลมีรู้จักสมณพราหมณ์ แลมีรู้จักท่านผู้ทรง
ธรรม แลมีรู้จักว่าพี่น้องแลญาติมิตรสหาย แลเห็นกันดังกวางแลทราย ดังเปิดแลไก่ ดังหมูแล
หมา ดังช้างแลม้า ยอมไล่ฆ่าไล่ฟันกันนั้น ด้วยบาปกรรมอันหาได้กระทำบาปดั่งนี้แล เกิดอุบัติบมิตี
ทั่วทั้งจักรวาลนี้ทุกแห่งแล คนทั้งหลายผู้กระทำไรไถนากินทุกแห่งครั้นว่าหว่านข้าว เข้านั้น
ถอก^(๑) ขึ้นพอรวักได้แล้ว ฝนฟ้าก็มีได้ตกสักแห่งเลยแลมีแต่เสียงฟ้าร้องส่วนว่าฝนมิได้ตกเลยสัก
เม็ด ทั้งเข้าก็ดี ผักก็ดี น้ำก็ดี ตายแห้งดั่งท่านเอาไฟลน ผู้คนทั้งหลายยินร้ายทุกแห่งแล ท่านผู้
มีประณานั้น ครั้นว่า ท่านเห็นนิมิตดั่งนี้กับันดาลใจใสศรัทธา เร่งกระทำบุญธรรมแล้ว ย่ำแย่งพ่อแล
แม่ผู้เถา ผู้แก่สมณพราหมณ์ครั้นว่าตายได้ไปเกิดเทวโลก ตายจากเทวโลกก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก
ที่ไฟไหม้บ่มิถึงนั้นแล คนผู้หาปัญญาบ่มิได้ แลมิได้กระทำบุญทำกรรม ครั้นว่าตายก็ได้ไปเกิด
ในนรกอันมีในจักรวาลอันอื่นอันไฟไหม้บ่มิถึงนั้นแล อันว่าเต่าแลปลาฯ แลจระเข้ทั้งหลายนั้นต่าง
แห่งตายเหือดไป ดั่งท่านแก้งตากไว้ แลเห็นกลาดไปทั่วแผ่นดินทุกแห่งแล ตระบัดแลเห็นพระ-
อาทิตย์ขึ้นมาสอดดวงดั่งหน้าผีเสื้อแลผีราย ดั่งจะคาบคั้นเอาผู้คนทั้งหลายอันไปมิทันตายนั้น
ครั้นตะวันดวงหนึ่งตกแล้ว ตะวันดวงหนึ่งขึ้นมา แลท่อนกันอยู่บนอากาศร้อนนักหนาแล ดูเรื่องอยู่ทุก
แห่งหากกลางคืนมิได้เลย เมื่อดังนั้นคนทั้งหลายอันยังมีตายนั้น ก็กอดคอกันร้องไห้ แลเช็ดน้ำตา
เสีย จึงคำนึงถึงบุญธรรมเมตตาภาวนา ครั้นตาย ไปเกิดในเทวโลกแล พระอาทิตย์สองดวงร้อนดั่ง
นั้นทั้งแม่น้ำเล็กแลแม่น้ำใหญ่ อีกห้วยหนองคลองบึงบางบ่อแลสระบกพร่องแห้งสิ้นแลอยู่มาบ่
หึ่ง ตระบัดเป็นตะวันขึ้นมาสอดดวงหนึ่งอีกเล่าเป็น ๓ ดวง แลตะวันหนึ่งตกไป ตะวันหนึ่งเที่ยง ตะวันหนึ่ง
ขึ้นมาเร้งร้อนยิ่งกว่าแก่นักหนา แลว่าแม่น้ำใหญ่ ๕ แถวแห้งสิ้นแล อยู่บ่มิหึ่ง ตระบัดเกิดเป็นตะวัน
๔ ดวงขึ้นมา จึงแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๗ อัน อันหนึ่งชื่อฉัททันตสระ อันหนึ่งชื่อมันทากินีสระ อันหนึ่ง

(๑) ฉบับพระมหาจันทรว่า งอก

ชื่อสีหปาดสระ อันหนึ่งชื่อกณณมณฑสระ อันหนึ่งชื่อรฤการสระ อันหนึ่งชื่อกุนาลสระ แล้วสระ
๗ อันนี้แห่งสิ้นในเมื่อมีตะวัน ๔ ดวงนั้นแล ทั้งฝูงมังกรมิกทองแลจรเข้าตายสิ้นแล อันดับนั้นมาบมิ
หึ่ง ตระบัดบังเกิดตะวัน ๕ ดวง น้ำสมุทรแห่งสิ้นยังอยู่แต่ข้อมือเดียว จึงเห็นเงื่อนแลทองแก้ว
สัตตพิภรณะแล อยู่บ่หึ่ง ตระบัดบังเกิดเป็นตะวัน ๖ ดวง แลร้อนร่าเท่าทั่วจักรวาท แลเห็นเป็น
ตะวันลูกอยู่เต็มทั่วจักรวาทตั้งท่าแหหม้อ แลร้อนร่าระงมอยู่ในเตาหม้อนั้น อยู่บ่หึ่ง ตระบัดเกิด
เป็นตะวันขึ้น ๗ ดวงแลร้อน สัตว์ใหญ่ ๗ ตัว อันอยู่สี่ทนต์สมุทรทั้ง ๗ นั้น อันอยู่ในหว่างเขา
สัตตปริภณท์อันล้อมเขาพระสุเมรุราชนั้นไว้ แลสัตว์อยู่ในฉัททันตสระสมุทรรนั้น แลสัตว์ทั้งหลายอัน
มีในสี่ทนต์สมุทร อันอยู่ในสมุทรนั้นย่อมมาไหว้มานบคำรพปลาตัวใหญ่อันเป็นพระญาปลานั้น
แล แล้วปลาทั้ง ๗ ตัว^(๑) นั้นอยู่ในสี่ทนต์สมุทร ๗ ชั้นนั้น ปลาชั้นนอกนั้นชื่อ (ติมิหามัจฉา
แลปลาตัวดับนั้นชื่อติมิงคลมหามัจฉา) แลปลาตัวดับนั้นชื่อติมิรปิงคลมหามัจฉา ปลาตัวดับนั้นเป็น
พระญาปลาชื่ออานนทมหามัจฉา ดับนั้นชื่อติมินทมหามัจฉา ตัวหนึ่งชื่ออัชฌาหาร (มหามัจฉา
ตัวหนึ่งชื่อมหาคติมิหามัจฉา) แลพระญาปลา ๗ ตัวนี้ โดยใหญ่เท่ากันทั้ง ๗ ตัว ย่อมรู้ได้แล
๔,๐๐๐,๐๐๐ วา^(๒) เมื่อตะวันขึ้น ๗ ดวงร้อนนักหนาแลพระญาปลา ๗ ตัวเชื่อมแลไหลเป็นน้ำมันไหม้
เขาอัสสกรณแลแผ่นดินชมพูทวีปที่เราอยู่นี้ก่อนทุกแห่งแล ไหม้ทั้งเขาพระหิมพานต์บรรพตอัน
มียอดได้ ๘๔,๐๐๐ นั้น แล้วเลื่อนไหม้ทั้งแผ่นดินลึก ๒,๐๐๐ โหลไปขึ้นอันนั้นเนื่อง ๆ ไหม้ทั้งบุพพิ-
เทหะแลอัครกูฏแลอมรโคยานทวีป ทั้งเมืองครุฑราช ไหม้ทั้ง ๔ แผ่นดินใหญ่ตั้งว่าไหม้ป่า แล
ไหม้รกรกทั้งหลายตลอดไปถึงมหาวิจิตรก แล้วไหม้อบายภูมิทั้ง ๔ ไหม้เขาพินาศไปเนื่อง ๆ
แลไหม้พิมานเทวดาอันมีในยอดเขานั้น ไหม้เขาเนมิทร แลไหม้วิมานเทวดาทั้งหลายดังก่อนนั้น
แล ถัดนั้นไหม้เขาสุทสนะ แลไหม้เขากรวิก แล้วไหม้เขาอิสินทร แลไหม้เขายุคนธร แล้วไหม้เมือง
พระจุลโลกบาล แล้วไหม้วิมานแก้วฝูงเทวดาอันอยู่จอมเขานั้นสิ้น เปลวไฟหุ้มเขาพระสุเมรุ
ได้ลงไปไหม้อสุรพิภพ แล้วไหม้เมืองพระอินทร์ ไหม้เขาพระสุเมรุพัง ๗๐๐ โยชน์ ๘๐๐ โยชน์
ไหม้แลคาบ ๔๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ ไม้ต้นปาฤกษาคต ไหม้สวนอุทยาน ไหม้สระโบกขรณี
ไหม้ยามาสวรรค์ ไหม้วิมานเทวดาอันมีในชั้นฟ้านั้นแล ถัดนั้นจึงไหม้ดุสิตาสวรรค์ ถัดนั้นจึงไหม้
นิมมานรดี ถัดนั้นไหม้ปรินิมิตตวสวัตีสวรรค์เมืองพญามาร แล้วไหม้รัตนปราสาทฝูงเทวดาสิ้นไหม้
แผ่นดินต่ำของเทพดาสิ้นเปลวไฟจึงพุ่งขึ้นไปเมืองพรหม ชื่อพรหมปารีสัชชนาภูมิถัดนั้น
ไหม้พรหมปโรหิตาภูมิ ถัดนั้นไปจึงไหม้มหาพรหมภูมิพรหม ๓ ชั้นได้อานัสสราภูมิ ไหม้พรหมอัน
เป็นทุติยะนั้นไหม้จึงดับแต่ชั้นนั้นแลชั้นนั้นจึงรอด แลภายต่ำถึงอวิจิตรกหาเท่าบมิได้สักหยาด

(๑) ดู สารคดีปี ๒ ภาค ๒ หน้า ๑๑๒ และสารคดีสังคหะแปล ภาค ๓ หน้า ๑๓๔๔

(๒) น่าจะเป็น ๘,๐๐๐,๐๐๐ วา

ตั้งท่านตามประทับแลบมีเท่าในลาประทับนั้น^(๑) แต่ใหม่ตั้งนั้นได้หิงนานได้อสงไชย ๑ แต่นั้นชื่อ
สังวัฏฏอสงไชยกลับแล เมื่อไฟใหม่ตั้งนั้น ผุ่งเทพยดาแลพรหมทั้งหลายเที่ยวร่อมหนีขึ้นไปสู่ชั้นบนที่
ไฟใหม่บมิถึง แลเที่ยวร่อมเบียดเสียดกันอยู่ดุจตั้งแป้งยัดขนานนั้นแล อยู่หิงนานนัก ตระบัดฝน
จึงตก

เมื่ออาทิแรกตกเมล็ดหนึ่งเท่าดินฐลี อยู่หิงนานแล้วจึงตกเมล็ดหนึ่งเท่าพรรณ
ผักกาด อยู่หิงนานแล้วจึงตกเท่าเมล็ดถั่ว อยู่หิงนานหนึ่งจึงตกเท่าลูกมะขามป้อม แล้วเท่าลูกมะขวิด
แลเท่าตัวควาย แล้วเท่าตัวช้าง แล้วเท่าเรือ แลเมล็ดฝน โดยใหญ่ได้อสุก ๑ แต่อสุก ๑ โดยใหญ่ได้
๓๕ วา อยู่บัดแม้งใหญ่ได้ ๒,๐๐๐ วา อยู่หิงนานแล้วตกเมล็ดหนึ่งใหญ่ได้โยชน์หนึ่งอยู่ได้ ๒
โยชน์ ๓ โยชน์ ๔ โยชน์ ๕ โยชน์ ๖ โยชน์ ๗ โยชน์ ๘ โยชน์ ๙ โยชน์ ๑๐ โยชน์ อยู่หิงนาน
ได้ ๑๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ ๑๐ ๖๐๐ โยชน์ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ อยู่หิงนานเท่าจักรวาทว่างลง
ตั้งท่านหลังน้ำตกจากกล่อมแลตุ้มโพลอันเดียว แลตราบัดน้ำจึงถ้วมเมืองดินนี้ บัดแม้งจึงถ้วม
จากตุมหาราชิกาทิพย์เมืองพระจุโลกบาล แล้วจึงถ้วมไตรตรึงษ์อันเป็นเมืองพระอินทร์ แล้วจึงถ้วมยามา
แล้วจึงถ้วมดุสิตา แล้วจึงถ้วมนิมมานรดี แล้วจึงถ้วมปรนิมมิตวสวัตตีสวรรค์ แลน้ำเร่งถ้วมถึง
เมืองพรหม ๓ ชั้นอันชื่อพรหมปาริสัชชาพรหมปโรหิตา มหาพรหมมา ฝนบมิได้ตก น้ำจึงเที่ยงอยู่แต่
นั้นจึงบมิฝนแล โจทย์ว่ามีน้ำอันเต็มแต่ดำนี้นั้นไปถึงบนพรหมโลกตั้งนั้นเป็นใด แล (ป) ล้นจักรวาท
เพื่อประการตั้งใด ? จึงอาจารย์ผู้เฉลยนั้นว่าฉันนี้ ว่ายังมีลมอันหนึ่งชื่ออุกเขปกวาด^(๒) แลลมนั้นพัด
เวียนรอบเป็นสรวงน้ำนั้น แลมิให้น้ำนั้นล้นปากออกมาได้เป็นธรรมดา น้ำขึ้นตั้งธรรมกรกแลบมิ
ชานตกออกนอกได้ เขียมว่าน้ำนั้นจึงบมิล้นเพื่อตั้งนั้นแล

จะกล่าวถึงพรหมตนชื่อว่ามหาพรหมาราช ลงมาดูน้ำนั้น ถ้าแลเห็นดอกบัวดอก
หนึ่ง พรหมนั้นจึงทำนายว่าในกัลป์นี้มีพระพุทธิเจ้าอุบัติพระองค์หนึ่งแล ถ้าแลดอกบัว ๒
ดอก จึงทำนายว่ามีพระพุทธิเจ้า ๒ พระองค์แล (ถ้าแลมีถึง ๓ ดอก ทำนายว่าพระเจ้าอุบัติถึง ๓
พระองค์แล) ถ้าแลมีถึง ๔ (ดอก ทำนายว่าพระเจ้าอุบัติถึง ๔ พระองค์แล ถ้าแลมีถึง ๕)
ดอก ทำนายว่าพระพุทธิเจ้าอุบัติถึง ๕ พระองค์แล ถ้าแลว่าหาดอกบัวมิได้ ทำนายว่าในกัลป์นี้
หาพระพุทธิเจ้ามิได้แล ถ้าแลมีบัวดอกหนึ่งกัลป์นั้นชื่อสารกัลป์แล กัลป์ใดแลมีบัว ๒ ดอก กัลป์นั้น
ชื่อมณฑกัลป์แล ๔ กัลป์ใดแลมีดอกบัว ๓ ดอก กัลป์นั้นชื่อวรกัลป์แล กัลป์ใดแลมีดอกบัว ๔
ดอก กัลป์นั้นชื่อสารมณฑกัลป์ กัลป์ใดแลมีดอกบัว ๕ ดอก กัลป์นั้นชื่อภัททกัลป์แล^(๓) กัลป์ใด

(๑) ดูวิสุทธิมรรค ภาค ๒ หน้า ๒๔๘

(๒) ดู สมุทตลวิลาสินี ภาค ๒ หน้า ๒๐๖ และชินาลงการฎีกา แต่ในโลกอุปบัติว่า โลกสันธารวาท ในโลกสันฐานบัญญัติและ
ในโลกที่ปกสารว่า ปฐวิสันธารวาท

(๓) ดู มหากัปปโลกสันฐานบัญญัติ

แลหาดอกบัวมิได้ กัลป็นั้นชื่อว่าสุญญกัลป์แล ในดอกบัวนั้นมีอัฐฐบริหาร มหาพรหมย่อมเอาอัฐฐบริหาร
ขึ้นไปไว้ในพรหมโลก เมื่อใดต่อพระโพธิสัตว์เจ้าออกบวชแลจะตรัสเป็นพระพุทธิเจ้าให้
มหาพรหมจึงเอาจลงมาถวายในวันออกบวชนั้นแล

ติจิวรณจ ปตฺโต จ

วาสี สุจิ จ พนฺธน์

ปริสสาวนมฏฺเจเต

ยตุตโยคสฺส ภิกฺขุโน^(๑)

กัลป์อันมีพระพุทธิเจ้าองค์หนึ่งอันชื่อสารกัลป์นั้น มีคราหนึ่งเมื่อพระพุทธิเจ้าทรง
พระนามชื่อพระพุทธิโกณฑัญญะนั้นแล ในภณทกัลป์นั้นคราหนึ่งมีพระองค์หนึ่งชื่อติสสสัมมาสัมพุท
เจ้าแล (คราหนึ่งมีพระเจ้าองค์หนึ่งชื่อ ๑ พระพุทฺธปุสสเจ้า (พระพุทธิเจ้า) ตรัสในวรกัลป์
นั้น ๓ พระองค์นั้นมีคราหนึ่ง คือพระพุทฺธอัทธทสสี พระธรรมทสสี พระปิยทสสี^(๒) ในสารภณท
กัลป์พระเจ้าตรัส ๔ พระองค์ มีคราหนึ่ง คือพระตันหังกร พระเมธังกร พระสรณังกร พระ
ทิปังกร ในภททกัลป์พระเจ้าตรัส ๕ องค์ในกัลป์เรากำหนดอยู่บัดนี้ พระพุทฺธกกุสันธ พระพุทฺธ
โกณฑกมน พระพุทฺธกัสสป พระพุทฺธโคดม พระพุทฺธศรีอาริยมตไตรย

น้ำประลัยกัลป์

แต่ฝนตกลงแลน้ำท่วมถึงพรหมโลกได้สองไชย ๑ ชื่อสังวัฏฐฐายีสองไชยกัลป์แล
บัดแม้งลม ๔ อัน จึงพัดห้วงให้เป็นภูมิดังเก่าขึ้นนั้น ลมอันหนึ่งชื่อปรจิตตวาท ลมอันหนึ่งชื่อภตฺตวาท
ลมอันหนึ่งชื่อจักรวาท ลมอันหนึ่ง (ชื่อ.....?)^(๓) พัดไปมาเป็นละลอกกลายเป็นแผ่นดินตั้งปุมเปือก
สุดเป็นแผ่นดินกลายเป็นกละดั่งน้ำเข้า สุดเป็นกละกลายเป็นอัมพุทะดั่งเข้าเปือกสุดอัมพุทะกลายเป็น
เปสิ (สุดเปสิกลายเป็นขณะ) เป็นก้อนสุดเป็นเปือกกลายเป็นภูมิตองดั่งเก่า ก็ดูแพร่พรายงามนัก
เป็นดังที่อยู่เมื่อก่อน เกิดเป็นรัตน (ปราสาท) ทั่วทุกแห่งดั่งเก่า ชันนั้นชื่อมหาพรหมภูมิ^(๔) สูง
พรหมลงมาอยู่ในชันนั้น ดั่งเก้าน้ำแรงแห่งลง ลมทั้ง ๔ อัน เร่งพัดดั่งกล่าวก่อนนั้นแล ลมพัดน้ำเป็น
ละลอกกลายเป็นแผ่น สุดแผ่นกลายเป็นกละดั่งน้ำเข้า สุดเป็นกละกลายเป็นอัมพุทะดั่งเข้า
เปือก สุดอัมพุทะกลายเป็นเปสิ (เป็น) ขณะเป็นก้อน (สุดเป็นขณะ) กลายเป็นแผ่นดินภูมิตองดั่ง
เก่า ดูพรายงามนักหนาเป็นดังที่อยู่ก่อน เกิดเป็นรัตนปราสาททุกแห่งดั่งเก้านั้น (ชันนั้นชื่อ)

(๑) ดู ขินาลงการฎีกา และสมณุตปาสาทิกา ภาค ๑ หน้า ๒๘๔

(๒) ดู ขินกาลมาลีปกรณ์แปล หน้า ๒๑ และ มหากัปปโลกัสนฐานบัญญัติ

(๓) ในมหากัปปโลกัสนฐานบัญญัติว่า ลม ๔ จำพวกนั้นคือ จำพวกหนึ่งชื่อวาท จำพวกที่ ๒ ชื่อวิสมวาท จำพวกที่ ๓ ชื่อ
ปัจจวาท จำพวกที่ ๔ ชื่อวาทวัดตะ

(๔) ดู มหากัปปโลกัสนฐานบัญญัติ

พรหมปโรหิตาภูมิ ผุ่งพรหมมาอยู่ในชั้นนั้นตั้งเก่า น้ำแรงแห่งลงเนื่อง ๆ ลม ๔ อันพัดเป็น
แผ่น สุดแผ่นเป็นกลละ สุดกลละเป็นอัมพุทะกลายเป็นเปสิเป็นชนะ สุดเป็นชนะเป็นแผ่นภูมิทองตั้ง
เก่า ดูพรายงามนักหนา เป็นที่อยู่ตั้งเมื่อก่อน เป็นรัตนปราสาททั่วทุกแห่ง ชั้นนั้นชื่อพรหมปาริสาชชา-
ภูมิ ผุ่งพรหมลงมาอยู่ในชั้นนั้นตั้งเก่า น้ำแรงลงแห่งลงเนื่อง ๆ ลม ๔ อัน พัดเป็นแผ่นเป็นกลละ
กลายเป็นเปสิ สุดเป็นเปสิกลายเป็นชนะสุดเป็นแผ่นภูมิทองตั้งเก่าแลดูพรายงามนัก เป็นรัตนปราสาท
ทุกแห่งตั้งเก่า ชั้นนั้นชื่อปรนิมมิตวสวัตตีสวรรค์ ผุ่งเทพยดาลงมาอยู่ตั้งเก่า แต่ชั้นนี้ลงมา
เรียกว่ากามภูมิ แลว่าน้ำก็แรงแห่งลงเนื่อง ๆ ลม ๔ อันแรงพัดกว่าก่อนชั้นเป็นแผ่นดินทอง เกิดเป็น
ปราสาทแก้วทั่วทุกแห่งตั้งที่อยู่เหมือนก่อน ชั้นนี้ชื่อนิมมานรดี ผุ่งเทพยดาลงมาเต็มวิมานอยู่ตั้ง
เก่า น้ำแรงแห่งลงเนื่อง ๆ แลลม ๔ อันแรงพัดมาดังกล่าวก่อนนั้น ชั้นเป็นแผ่นดินทอง ดูพรายงามตั้ง
เก่า เกิดเป็นปราสาทแก้วแลวิมานผุ่งเทพยดาทั้งหลายตั้ง (เก่า) ชั้นนี้ชื่อดุสิตา ผุ่งเทพยดาลงมา
แต่บน มาอยู่ตั้งเก่า น้ำแรงแห่งลงเนื่อง ๆ ลม ๔ อันพัดดังกล่าวก่อนนั้น น้ำชั้นเป็นแผ่นดิน
ทอง ดูพรายงามตั้งเก่า เกิดเป็นวิมานแก้วเทพยดาตั้งเก่าชั้นนั้นชื่อยามา ผุ่งเทพยดาลงมา
แต่บน มาอยู่ตั้งกล่าวก่อนนั้น น้ำแรงแห่งลงเนื่อง ๆ ลม ๔ อันแรงพัดเป็นแผ่น สุดแผ่นเป็นกลละ
สุดกลละเป็นอัมพุทะ สุดอัมพุทะเป็นเปสิเป็นชนะสุดเป็นแผ่นภูมิทองตั้งเก่า ดูพรายงามนักเป็นตั้ง
ที่อยู่แต่ก่อน เกิดเป็นปราสาททั่วทุกแห่ง ชั้นนั้นชื่อดาวดึงษาภูมิ ผุ่งเทพยดาลงมาอยู่ตั้งเก่า น้ำแรง
แห่งลงเนื่อง ๆ ลม ๔ อันแรงพัดเป็นแผ่น สุดเป็นกลละ เป็นอัมพุทะ สุดอัมพุทะเป็นชนะกลายเป็น
แผ่นภูมิทองตั้งเก่าดูพรายงามนักเป็นตั้งที่อยู่เมื่อก่อน ก็เกิดเป็นรัตนปราสาททั่วทุกแห่ง เกิดเป็น
เขาพระสุเมรุราชโดยใหญ่โดยสูงเท่าเก่า เกิดเป็นสัตตปริภันท์ แลสิทันดรสมุทรล้อมรอบ เกิดเป็น
จตุรุมหาทวีปแลปริตตทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ล้อมรอบตั้งเก่า เกิดเป็นป่าหิมพานต์แลเกิดสัตตมหาสระเกิด
เป็นปัญจมหานที เกิดเป็นจักรวาลรอบทั้งหลายทั้งที่ (มีเมื่อก่อน) เป็นฉินไคไล์ ก็เกิดเป็นดุจเดิวนั้น
ขึ้นสิ้นแล เกิดเป็นดาวดึงษาภูมิเมืองพระอินทร์ เกิดเป็นจตุรุมหาราชิกาภูมิเมืองพระจตุโลก-
บาล เกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นนรก เกิดเป็นเปรตพิสัย เกิดเป็นดิรัจฉานภูมิ เกิดเป็นอสุรกายภูมิ
ที่ใดมีเมื่อก่อน ก็เกิดมีตั้งก่อนนั้นแล ใหญ่สูงเท่าใดเมื่อก่อนได้ ก็เกิดใหญ่สูงเท่านั้นแล บมิได้หลากหลาย
แต่ก่อนนั้นสักแห่งเลย เมื่อลมพัดก่อเป็นปุมเปือกน้ำซัดไปมา มีที่ดำมีที่สูง มีที่ราบที่เพียงที่ใดดำนั้น
กลายเป็นแม่น้ำ ที่ใดสูงกลายเป็นภูเขา ที่ใดราบเพียงกลายเป็นที่ไร่ที่นา เป็นป่า

ในแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้เกิดเป็นพระมหาโพธิ์ก่อน ฝ่ายว่าไฟไหม้ก็ไหม้สุดทั้ง
หลาย สถานที่นั้นเป็นสถานที่พระพุทธิเจ้าตรัสทุกพระองค์แล้วว่าที่นั้นเฉพาะกลายเป็นชมพูทวีป
แล พื้นแห่งนั้นสูงแลกว้างทั้งหลาย เมื่อดอกบัว เมื่อแรกจะเกิดขึ้นที่นั้น (สุทธาวาสพรหมทั้งหลาย

ก็ชวนกันมาดูดอกบัวนั้นแล้วแล) ขึ้นพรหมโลกแล^(๑) เมื่อน้ำแห้งแลฝุ่นดีในแผ่นดินนี้มีพรรณ
คันธรส โอชารสอร่อยนักหนาดั่งละอองนิรุทกปายาส^(๒) เมื่อนั้นฝูงพรหมอันอยู่ในอาภัสสรพรหมสัน
บุญ จูติจากอาภัสสรลงมาเกิดเป็นมนุษย์ เกิดด้วยอุปปาติก คนฝูงนั้นบมิเป็นผู้หญิงเป็นผู้ชาย
เป็นดั่งฝูงพรหมทั้งหลายแล มีรัศมีรุ่งเรืองงามแลมีฤทธิ์อาภัสราจไปโดยอากาศ บ่ห่อนรู้กินอาหารสิ่ง
ใดแล แต่บิณฑุสนั้นเป็นอาหารต่างเข้าแลน้ำ แลเมื่อนั้นอายุเขาได้อสงไขยหนึ่งแล อยู่จำเนียรกาลดับ
นั้นแล จักให้เป็นผู้หญิงผู้ชายดั่งเมื่อก่อนนั้น ฝูงพรหมทั้งหลายเห็นดั่งนั้น ต่างคนต่างชมรสพลพิ
นั้น ทุกคนต่างเข้าแลน้ำทุกวัน เหตุดั่งนั้นดำริ ๓ อันเป็นอกุศลเกิดแก่เขาดั่งนั้น อันว่ารัศมีในตัวเขาก็
หายไปสิ้น แต่นั้นมิดทั้งเมืองดินนี้ทุกแห่ง แลมิได้เห็นกันสักแห่งเลย เขาเห็นว่ามิดดั่งนั้นก็กล่าวทุก
คน เขาจึงรำพึงดั่งนี้ แลว่าเราจะกระทำฉันทใด แลว่าเราจะเห็นหนดั่งนี้ เมื่อดั่งนั้นด้วยอำนาจเพื่อบุญ
ฝูงสัตว์อันเกิดนั้น จึงเป็นเดือนเป็นตะวันเป็นคืนดั่งเก่าอีก อำนาจอิฐฐานนั้นจึงเกิดเป็นตะวันดวง
หนึ่งใหญ่สูงได้ ๕๐ โยชน์ โดยปริมาตรได้ ๑๕๐ โยชน์ ให้คนทั้งหลายเห็นหน เมื่อนั้นฝูงคนทั้ง
หลายเห็นกันเรื่อง ดั่งนั้นแลยินดีถูกเนื้อพึงใจนักหนาจึงว่าดั่งนี้ เทพบุตรตนนี้อาจบันเทาเอามิดนั้นกว่า
ใด ควรเรียกชื่อว่าพระสุริยแล เมื่อนั้นพระอาทิตย์ให้รุ่งเรืองสีกลางวันดั่งนั้น จึงประทักษิณพระ
สุเมรุราชไป ครั้นว่าลับเขาพระสุเมรุราช ฝ่ายหนึ่งกลับมิดเข้าเล่าแล ฝูงคนทั้งหลายยังกลัวขึ้นเล่า
โศด จึงว่าดั่งนี้ เทพบุตรอันเกิดให้รุ่งเรืองดินนักหนาแล้ว แต่ว่ายังมีเมือมิดดั่งนี้ จึงเทพบุตรอาจให้รุ่ง
เรืองเมือกลางคืนนี้ ดั่งเทพบุตรกลับไปนั้นด้วยอำนาจฝูงคนทั้งหลายใฝ่ใคร่แลอิฐฐานดั่งนี้ จึงเกิดเป็น
เดือนอันหนึ่งใหญ่แสงงามนัก แต่ว่าน้อยกว่าตะวันโยชน์หนึ่ง เป็นดั่งใจฝูงคนทั้งหลายอิฐฐานนั้น
แล ทั้งเดือนแลตะวันย่อมมาแต่พรหมโลก เพื่อจักให้เห็นแก่ฝูงคนทั้งหลายในโลกนี้แล เมื่อเขาเห็น
เดือนดั่งนั้น เขายินดินักหนายิ่งกว่าเก่า เขาจึงว่าดั่งนี้ เทพบุตรตนนี้อาจให้เราเห็นหนดั่งใจ
เราปรารถนาตั้งนี้ดูจู้ใจเราแลเกิดเป็น ควรเราเรียกชื่อว่าจันทร์เทพบุตรแล เมื่อเกิดมีพระอาทิตย์
พระจันทร์แล้วดั่งนั้น จึงเกิดเป็นสัปตพิสนักษัตร แลดาวดารากรทั้งหลาย ภายหลังแต่นั้นจึงมีวันแล
คืนปีแลเดือนทั้งหลาย ระดูกาลทั้งหลายแต่นั้นมาแล แต่จักให้แผ่นดินเลเรื่องเป็นฟ้าเป็นดินรอดเป็นปี
เป็นเดือน เป็นตะวันดั่งนั้น โดยอสงไขยหนึ่งเรียกชื่ออนันต์ได้อสงไขยกลับแล เมื่อวันแรกมีพระ
อาทิตย์พระจันทร์ ฝูงสัตว์แลดาวดารากรทั้งหลายจักแรกให้รู้จักปีเดือนวันคืนนั้น พอในเดือน
๔ เพ็งบุรณมี วันอาทิตย์เสด็จในราชสีเสวยฤกษ์อุตตรภัทร พระจันทร์แรกเสด็จในกันยราชสีเสวย
ฤกษ์อุตตรผคุณ พอเมื่อดั่งนั้น เห็นหนทั้งสี่ทวีปคาบเดียวสิ้น พระอาทิตย์ให้เห็นหนทั้งสอง
ทวีป พระจันทร์พอให้เห็นหน ๒ ทวีปเท่ากันนั้น ครั้นพระอาทิตย์เกิดขึ้นในแผ่นดินเรานี้ไ้

(๑) ดู สมุททวิลาสินี ภาค ๒ หน้า ๗-๘

(๒) ดู วิสุทธิมรรค ภาค ๒ หน้า ๒๕๔

เห็นทั้งแผ่นดินบุรพพิเทหะ ๒ แผ่นดิน เห็นเพื่อพระอาทิตย์แล ครั้นว่าเดือนตกในแผ่นดินเรา
เห็นรัศมีพระจันทร์ในอุตรกรุลอมรโคยานีทวีปนั้น คาบเดียว ๒ ทวีป เห็นหนเพื่อรัศมีพระจันทร์
แล แต่นั้นมาเป็นต่อทำฝูงตั้งคนทั้งหลายอยู่ในแผ่นดินแล ถึงว่าไหม้กลับเล่าโสธ เรียกว่าวิวิฏฐ-
ฐายีอสงไขยกลับแล ทั้ง ๔ อสงไขยนี้ชื่อมหากลับแล^(๑)

ในปีหนึ่งมีระดู ๓ อัน อันหนึ่งชื่อคิมหันตระดู อันหนึ่งชื่อวสันตระดู อันหนึ่งชื่อเหมัน-
ตระดู แลระดูสามอันว่าคิมหันตระดูเป็นก่อนมี ๔ เดือน แต่เดือน ๔ แรมค่ำ ๑ ถึงเดือน ๘ เพ็ง
บุรณ เป็น ๔ เดือน แลเป็นคิมหันตระดู แลแต่เดือน ๘ แรมค่ำ ๑ ไปถึงเดือน ๑๒ เพ็งบุรณ
เป็น ๔ เดือน ชื่อวสันตระดูแล นับแต่เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๑ ไปถึงเดือน ๔ เพ็งบุรณ เป็น ๔
เดือน ชื่อเหมันตระดูแล อันหนึ่งเล่าแล ระดูนั้นมี ๒ กาล ทั้ง ๓ ระดูนั้นเป็น ๖ กาลแล แต่
เดือน ๔ แรมค่ำ ๑ ไปถึงเดือน ๖ เพ็ง ชื่อวสันตระดู (กาล) เมื่อนั้นน้ำหากกระทำโทษแก่คนทั้ง
หลาย แต่เดือน ๖ แรมค่ำ ๑ ถึงเดือน ๘ เพ็ง ชื่อคิมหันตระดู (กาล) เมื่อนั้นมีกำลังลมและกำลังไฟ
ในคนทั้งหลาย แต่เดือน ๘ แรมค่ำ ๑ ไปถึงเดือน ๑๐ เพ็ง ชื่อว่าวัสสิกระดู (กาล) เมื่อนั้นลมแลไฟทำ
โทษแก่คนทั้งหลาย แต่เดือน ๑๐ แรมค่ำ ๑ ไปถึงเดือน ๑๒ เพ็ง ชื่อสรวทกาล เมื่อนั้นหนาว
ลม แลน้ำให้โทษแล แต่เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๑ ถึงเดือนยี่เพ็ง ชื่อเหมันตระดู (กาล) เมื่อดังนั้นไฟแลน้ำ
หากทำโทษ แต่เดือนยี่แรมค่ำหนึ่งถึงเดือน ๔ เพ็ง ชื่อสสิรทกาล เมื่อดังนั้นน้ำกระทำโทษแล
ในกาล ๖ อันนี้ อันว่าวสันตกาลนั้นหากเป็นก่อน แลเป็นก่อนทั้งหลาย แต่ฝูงคนอันเกิดในแผ่นดินนี้กิน
โอหารสปฐพีด้วยระดูฝูงนี้แล เหตุว่าฝูงชนทั้งหลายประมาทลืมนต (ลืม) การอันจะเป็นกุศลบุญ
ธรรม อันว่าโอหารสปฐพี อันคนทั้งหลายกินนั้นก็จมลงไปใต้ดินจึงพูนขึ้นในกลีบดินดังดวงเห็ดอัน
ตูม^(๒) นั้นก็จมลงหายในแผ่นดินแล จึงพูนเกิดเชือกเขาอันหนึ่งชื่อภทาลตา^(๓) ประดุจตั้งผักนึ่ง
แลมีโอหารสอันดีนักหนา ชนทั้งหลายจึงกินเชือกเขานั้นต่างเข้าทุกวารแล

อยู่จำเนียรกาล คนทั้งหลายประมาทในบุญธรรมนั้นนักหนา จึงเชือกเขาภทาลตา^(๔)
นั้นดาลหายไป จึงพูนเกิดเป็นเขาน้ำชื่อสัตยชาติสาธินหาแลลบแลร่ำมิได้แลมีผักดำ หากเป็น
เอง แล้วกลายเป็นต้นเป็นหน่อเป็นกอเกิดเป็นเขาสารอยู่เอง แลมีผักดำมีผักตากมีผักผัดสัก
อัน ครั้นว่าเอาเขาสารนั้นใส่หม้อ แล้วตั้งขึ้นเหนือก้อนส่ำ อันชื่อโชติปาสาณฉินนั้น อันว่าเพลิงใน
ก้อนส่ำหากลุกขึ้นเอง ถ้าแลมีใจจะใคร่กินกับส่ำ หากเกิดมีกับเข้าทุกสิ่งแล ครั้นว่าคนทั้ง

(๑) ดู วิสุทธิมรรค ภาค ๒ หน้า ๒๖๒

(๓) ในชินาลังการฎีกาว่า ปทาลตา

(๒) ดู ชินาลังการฎีกา

(๔) ในชินาลังการฎีกาว่า ปทาลตา

หลายกินเข้าดังนั้นจึงเกิดมีลามกอาจม จึงรู้ร้ายตื่นร้ายมือ เป็นลามกอาจมเป็นปรกตินุชย์แล เป็นแต่นั้นต่อทำบัดนี้แล แต่เมื่อเขากินโอหารสปฏิพื้นนั้นก็ดีแลเขากินกลับดินก็ดี อันตั้งดวง (เห็ด) ตูมนั้นก็ดี เมื่อกินเชือกเขวทาลตา (คา) บ นั้นก็ดี อันจะเป็นลามกอาจมหาบมิได้ ตั้งฝูงเทพยดาทั้งหลายอันสวยเข้าทิพย์ชื่อสุธาโภชนั้นนั้น แม้นว่ากินเท่าใด ๆ ก็ดี บัมิรู้เป็นลามกอาจมเลย ครั้นว่ากินอาหารนั้นไปถ้วนอันอันได้ ๗ พันแล้วไป ต้องเตโชธาตุ อาหารฝูงนั้นก็จะลายแหลกหายไปในตัวสิ้น เมื่อใดได้กินเข้า^(๑) แลอาหารนั้นแวนมาก จึงกลายเกิดเป็นลามกอาจมเพื่อตั้งนั้น เมื่อกาลได้กินเข้านั้น อันว่ากำหนดแก่ราคะคติโลกคติธรรมแก่ฝูงหญิงชายแลคนทั้งหลายก็มีแต่นั้นแล ผู้ใดแลโลกแก่ดำฤชณานั้นมากนัก ฝูงนั้นกลายเป็นผู้หญิงไปแล ผู้ใดโลกแก่ดำฤชณาแต่พอบังควรได้ ก็เป็นบุรุษภาวะอยู่แล อันว่าเกิดเป็นบุรุษภาวะแลอดีตภาวะได้ เป็นแต่นั้นมาต่อทำบัดนี้แล ครั้นว่าเกิดมีฝูงหญิงฝูงชายแล้วตั้งนั้น ครั้นหาเห็นกันก็มีใจปฏิพัทธ์แก่กัน แล้วจึงเกิดมีเมถุนด้วยกันโดยธรรมชาติโลกก็มีมาแต่กลีบก่อนโพ้นแล แต่ก่อนเขาจึงรู้หาทางที่เรือนแลที่อยู่เพื่อจักบังควรความอายอันเป็นอกุศลสุภภาวะนั้นแล ครั้นว่าเขาเป็นคู่การบผัวเมียกันแล้ว แลเขาทำอย่าเรือนอยู่ตั้งนั้น เขาจึงไปเอาเข้า อันชื่อว่าสัตยชาติสาธิตาไว้ให้มากเพื่อสนใจไว้ว่าจะกินหลายวันแล กาลนั้นอันว่าเข้าสัตยชาติสาธิตานั้น ก็กลายเป็นเปลือกเป็นเกลบเป็นรำไปตั้งเข้าเปลือกเรอบัดนี้แล อันว่าสถานที่เข้าเคยงอกแลแตกเป็นเข้าสารนั้นก็มีไต่งอกขึ้นเป็นตั้งเก่าเลย จึงคนทั้งหลายเห็นหลากมหัศจรรย์ตั้งนั้นแล้ว เขาจึงชุมนุมปรึกษาเจรจาดังนี้แล ว่าเมื่อก่อนเรากระทำความอันชอบธรรม เราปรารภอันใดก็ได้ตั้งเราปรารภนา แต่ก่อนใส่เรามีได้กินอาหารที่ดี เราก็อมอยู่แล เราจะไปแห่งใดก็ไปโดยอากาศ อันหนึ่งเราใส่มีที่นอนที่อยู่ก็เป็นสุขสำราญ ตัวเราก็มืดมีอันรุ่งเรืองทั่วทั้งจักรวาล ทั้งโอหารสแผ่นดินก็ขึ้นมาบนเพื่อประโยชน์แก่เรา เราชวนกันโลภอาหารเรากินโอหารสแผ่นดินอันว่าเรามีในตัวเราที่รุ่งเรืองนั้นก็หายไปสิ้น ก็บันดาลให้มืดแก่เรา เราจึงปรารภนาใส่อันรุ่งเรืองนั้นเล่า จึงเกิดพระอาทิตย์แลพระจันทร์ให้รุ่งเรืองแก่เรา เรากระทำซึ่งสุภภาวะผิดธรรม อันว่าโอหารสแผ่นดินนั้นก็หายไป แล้วจึงกลายเป็นดั่งดอกเห็ดอันตูมนั้นขึ้นขึ้นมาในกลีบดินให้เราได้กินต่างเข้า เราใส่เร่งกระทำความอันมิชอบธรรมเล่า อันว่ากลีบดินดั่งดอกเห็ดตูมนั้นก็หายไป จึงกลายเป็นเชือกเขอันชื่อทาลตามาขึ้นมาให้เราได้กินต่างอาหารเล่า เราก้เร่งกระทำความมิชอบซ้ำอีกเล่า อันว่าเชือกเขาทาลตานนั้นก็หายไปสิ้น จึงกลายเป็นเข้าสัตยชาติสาธิตาอันมิได้ปลูก หากเป็นเข้าสารมาเอง เป็นอาหารเรา เราได้กินเป็นอาหาร แล้วว่าเข้าสัตยชาติสาธิตาที่ใดเราเอาเมื่อตะวันเย็นนั้น ครั้นว่ารุ่งขึ้นเข้า เราเห็นเข้านั้นเป็นอยู่ในที่นั้นดั่งเก่าเล่าแล ที่ใดอันเราไปเอาเมื่อเช้าใส่ ครั้นว่าตะวันเย็นก็เห็นเข้านั้นเต็มงามอยู่ในที่นั้นดั่งเก่าเล่า อันว่าที่รอยเราเกี่ยวเอานั้นก็หาไม่ได้ บัดนี้ใส่

(๑) ฉบับพระมหาจันทร์ว่า เข้าใส่

เราเร่งกระทำความผิดธรรมยิ่งกว่าเก่าอีกแล อันว่าข้าสาสินี้ก็ดาลเป็นข้าเปลือกไป แลว่าที่เกี่ยวเข้า เข้านั้นก็หายไปเห็นแต่ซังแลฟางเปล่า แลจะเป็นรวงเข้าคืนมาเหมือนเก่านั้นหาบมิได้แก่เราแล้ว แล แต่นี้ไปเบื้องหน้า เราทำนทั้งหลายควรบันที่แบ่งแดนกันต่างอันจะปลูกแลฝังกินจึงจะชอบแล เขาจึงบันที่ไรที่นาให้แก่กันแล เมื่อนั้นแลบางคนโลภแลใจร้ายไปชิงเอาที่ผู้อื่น เขาผู้อื่นก็ขัดใจ โล่ตีไล่ต่อกันไปมาเป็น ๒ ครั้ง ๓ ครั้งไปเล่า

ที่นั้นเขาจึงชุมนุมปรึกษาเจรจาด้วยกันว่าฉันนี้ ว่าบัดนี้เราเป็นโจกเจกโวนะก เพราะเราหาที่กล่าวบมิได้ แลควรเราทำนทั้งหลายตั้งไว้ ทำนผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่เป็นเจ้าเป็นจอมเราเกิด เราทั้งหลายผิดชอบสิ่งใดให้ท่านแต่งบังคับถ้อยความอันผิดแลชอบแก่เรา ให้แต่งบันที่บันแดนให้แก่เราแล แลเราจะให้ที่ไรที่นาแก่ท่านผู้นั้นมากกว่าเราทั้งหลาย ครั้นว่าเขาชุม^(๑) กันแล้วเจรจาด้วยกันฉันนี้ เขาจึงไปไหว้พระโพธิสัตว์เจ้า ขอให้ท่านเป็นเจ้าเป็นจอมแก่ผู้ข้า เขาจึงอภิเษกพระโพธิสัตว์เจ้าให้เป็นพระญา ด้วยชื่อ ๓ ชื่อ อันหนึ่งชื่อมหาสมมตราช อันหนึ่งชื่อขษัตติยะ อันหนึ่งชื่อราชา อันเรียกชื่อว่ามหาสมมตราชนั้นได้ เพราะว่าคนทั้งหลายยอมตั้งให้ท่านเป็นใหญ่แล อันเรียกชื่อขษัตติยะนั้นได้ เพราะว่าคนทั้งหลายให้แบ่งบันไรนาเข้าน้ำแก่คนทั้งหลายแล อันเรียกชื่อว่าราชานั้น เพราะท่านนั้นถูกเนื้อพึงใจคนทั้งหลายแล จึงเรียกว่าราชาเพื่อตั้งนั้นแล พระโพธิสัตว์เจ้าหากเป็นผู้ชายทั้งหลายแล คนทั้งหลายยอมยกท่านให้เป็นพระญาได้ เพราะเขาเห็นท่านนั้นมีรูปโฉมอันงามกว่าคนทั้งหลาย แลรู้กว่าคนทั้งหลาย แลใจงามใจดีกว่าคนทั้งหลาย ใจชื่อใจตรงใจบุญยิ่งกว่าคนทั้งหลาย เขาเห็นดังนั้น เขาจึงตั้งให้เป็นพระญา เป็นเจ้าเป็นจอมเขา เพื่อตั้งนั้นแล พึงสอนเรียกชื่อขษัตติยะนั้นก็สืบสันดานมาต่อเท้าบัดนี้แล คนกลางจำพวกเห็นอนิจจังสังสาร การนั้นยังเป็นอกุศลยิ่งสังเวชแก่ใจ จึงออกไปหาเป็นกุฎีแลศาลาที่สงัด แล้วจำศีลภาวนา แล้วย่อมไปภุกษาหารการบิณฑบาตเลี้ยงตนแล้วตัดความโลภเสียคนหมู่กระทำบุญ ชื่อว่าพราหมณ์ทั้งหลายมาต่อเท้ากาลบัดนี้แล คนจำพวกหนึ่ง ท่านแจกไรแจกนาที่แดนให้แก่คนทั้งหลายเขาเอาเท่านั้น เขาคอยรักษาความชอบ คำขายด้วยความชอบมา คนจำพวกนั้นเป็นเพศสืบสันดานมาต่อเท้าบัดนี้แล คนกลางหมู่กระทำสิ่งใดยอมทำด้วยสามารถมันข้าสังสัตว์เนื้อแลปลาทั้งหลาย เทียรยอมเลี้ยงตน เป็นพรานแลศูทรสืบสันดานมาต่อเท้าบัดนี้แล^(๒)

ฝูงคนทั้งหลายกระทำสิ่งใดด้วยกรรมอันยากเย็นจึงได้มาเลี้ยงตนได้ แลมิได้กินด้วยง่ายเป็นสุขขุดก่อนเลย คนทั้งหลายอันเกิดแต่อาทิกัลปนั้นอายุสมเขายืนได้ อสงไขย ๑ แล อยู่ยาวนานอายุสมเขาก็ถอยลงมาเนือง ๆ เมื่อนานมาถึงอายุคนทั้งหลายแต่ ๑๐ ปีไปตายแล ชนมาพิธิปี

(๑) ฉบับพระมหาจันทร์ ชุมชุม

(๒) ดู โลกทิปการ

เดือนคนทั้งหลายถอยลงเพื่อใด? เพราะว่าฝูงคนทั้งหลายอันมาภายหลังเร่งกระทำ ความโลภ โทษ โมหะ มากกว่าเก่าแล จึงอายุสั้นเขาทั้งหลายเร่งถอยลงมาเพื่อตั้งนั้นแล ฝูงคนทั้งหลายทำบาปนักหนา เมื่อใดฝูงเทพยดาทั้งหลายอันอยู่ในเมืองฟ้าก็ดี อยู่ในดินไม้ก็ดี บ่มีคนเกรง ทั้งพระอาทิตย์ก็ดี พระจันทร์ก็ดี นพเคราะห์ก็ดี แลฤกษ์นักษัตรทั้งหลายก็ดี บ่มีเสด็จในราชธานีตั้งเก่าทั้งระตู ๓ อันก็ดี ทั้งกาล ๖ อันก็ดี ก็หลากสิ้น บ่มีเป็นปรกติดังเก่า ทั้งฝนแล่มทั้งแดดก็หลาก ทั้งไม้ไผ่ในแผ่นดินนั้นอันเป็นยานั้นก็บ่มีเป็นยาดังเก่า เพื่อระตูกาลนั้นหลากไปแล ฝูงคนทั้งหลายเร่งถอยอายุสั้นเพื่อตั้งนั้นแล ถ้าแลเมื่อใดฝูงคนทั้งหลายมิได้กระทำบาป แลบันดาลไมตรีใส่ ฝูงเทพยดาทั้งหลายก็รักษาพยาบาล ทั้งพระอาทิตย์แลพระจันทร์นพเคราะห์แลนักษัตรทั้งหลาย เสด็จในราชธานีแลมีบ่มีหลากเลย ทั้งลมแลฝนแดดนั้นก็ชอบด้วยระตูปีเดือนวันคืน ไม้ไผ่อันเป็นยาหยูกนั้นก็ดีคืน ทั้งชนมาพิธีคนทั้งหลายก็เร่งยืนขึ้นไปเบื้องหน้าคืบเล่า อันว่าฝูงคนทั้งหลายในโลกนี้บ่มีเที่ยงบ่มีแท้แลแปรปรวนไปมาดังกล่าวมานี้แล ลางปางเป็นดีแล้วเป็นร้าย เป็นร้ายแล้วเป็นดี บ่ห่อนเที่ยงสักคาบเลย อันว่าคนในโลกนี้บ่มีเที่ยงเลย คนผู้มีปัญญาควรเอาอาการดังนี้ใส่ใจแล้วรำพึงถึง อนิจจัง สงสาร แลเร่งกระทำบุญแลธรรมจงหนัก ให้พ้นจากสงสารอันบ่มีเที่ยงแล ให้พ้นพลันถึงสมบัติคือมหานิพพานอันหมั่นอันบ่มีไหวบ่มีรู้ฉิบหาย บ่มีรู้ตาย บ่มีรู้จากที่กลางที่ดียิ่งกว่าสมบัติทั้งหลายอันมีไทรโลกนี้แล

กล่าวถึงโอกาสมหากาลปสุญญตา อันเป็นทสมกัณฑ์โดยสังเขปแล้วเท่านี้แล.

๑๑. เอกาทสมกัณฑ์ นิพพานกถา

อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกนี้สุขเกษมหนักหนาหาที่จะปานบ่มีได้เลย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้นประดุจเอาหิ้งห้อยมาเปรียบด้วยพระจันทร์ ถ้ามีตั้งนั้นดูจุน้ำอันติดอยู่บนปลายผมแลมาเปรียบด้วยน้ำมหาสมุทรอันลึกได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ฝีมือตั้งนั้นดูเอาดินธุลีนั้นมาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ จักรวรรต^(๑) อันประเสริฐแห่งนิพพานนั้นบ่มีถ้วนได้เลย สมบัติในนิพพานนั้นสุขพ้นประมาณ แล้วหาอันจะเปรียบบ่มีได้ บ่มีรู้เป็นอาพาธพยาธิสิ่งใด บ่มีรู้เก่า บ่มีรู้แก่ บ่มีรู้ตาย บ่มีรู้ฉิบหาย บ่มีรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งมนุษย์โลกแลเทวโลกพรหมโลก

(๑) น่าจะเป็น จะคัลณา.